ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 9 (2019)

9ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

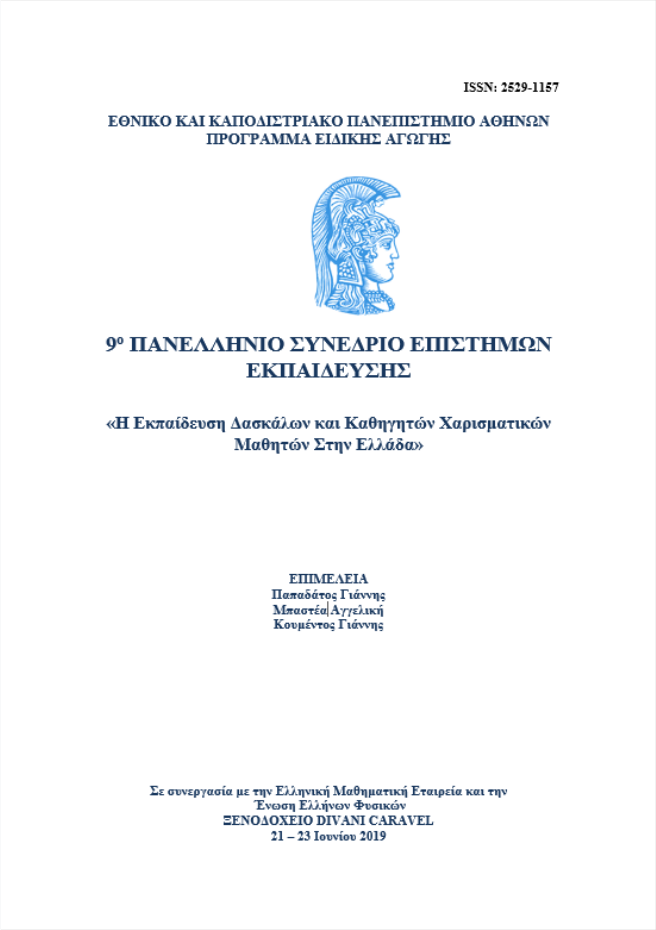

ISSN: 2529-1157

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

9ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

«Η Εκπαίδευση Δασκάλων και Καθηγητών Χαρισματικών Μαθητών Στην Ελλάδα»

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Παπαδάτος Γιάννης
Μπαστέα|Αγγελική
Κουμέντος Γιάννης

Σε συνεργασία με την Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία και την Ένωση Ελλήνων Φυσικών
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ DIVANI CARAVEL
21 – 23 Ιουνίου 2019

Στρατηγικές επεξεργασίας κειμένου για περίληψη

Μαρία-Άννα Γαλανάκη

doi: 10.12681/edusc.3112

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γαλανάκη Μ.-Ά. (2020). Στρατηγικές επεξεργασίας κειμένου για περίληψη. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, *9*, 139–152. https://doi.org/10.12681/edusc.3112

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** EKT | **Πρόσβαση:** 17/03/2026 02:30:03

Στρατηγικές επεξεργασίας κειμένου για περίληψη

Γαλανάκη Μαρία-Άννα

φιλόλογος γλωσσολόγος, μεταπτυχιακή φοιτήτρια ΕΑΠ

galanakymaria@yahoo.gr

Περίληψη

Στα πλαίσια της λειτουργικής γλωσσικής διδασκαλίας προτείνεται μια στρατηγική επεξεργασίας κειμένου για χαρισματικά παιδιά με σκοπό την ταχύτερη σύνταξη μιας αποτελεσματικής περίληψης. Συγκεκριμένα ενδιαφέρει το κείμενο του δοκιμιακού λόγου στοχασμού στο μάθημα της νέας ελληνικής γλώσσας κάθε επικοινωνιακού πλαισίου. Σκοπό αποτελεί η «κριτική πλαισίωση» με τη βοήθεια της «ανοικτής διδασκαλίας» κατά τους Kalantzis & Cope (1999). Αξιοποιούνται εδώ τεχνικές αποκωδικοποίησης των παραγόντων με τους οποίους επιτυγχάνεται η κειμενικότητα κατά Beaugrande & Dressler (1981) και εργαλεία συνειδητοποίησης του τρόπου οργάνωσης, σύστασης του τελικού κειμένου σύμφωνα με τους Halliday & Hasan (1976, 1989) με έναν τρόπο κατανοητό σε μαθητές Γ΄ Γυμνασίου, αλλά κυρίως σε χαρισματικά παιδιά Α΄ Γυμνασίου. Για αυτόν τον λόγο αξιοποιείται μία ορολογία γνωστή στη γλωσσική διδασκαλία μέσα από τα σχολικά βιβλία γυμνασίου και λυκείου ενώ γίνεται αναγωγή σε πιο εξειδικευμένους όρους της παιδαγωγικής και γλωσσολογικής επιστήμης, όπου αυτό κρίνεται αναγκαίο στη σχολική πράξη.

Λέξεις-Κλειδιά: στρατηγικές επεξεργασίας κειμένου; περίληψη; στοιχεία κειμενικότητας.

Abstract

In the context of functional language teaching, a suitable for charismatic children, text-based strategy is proposed, aiming at a quick and effective summary of experimental reasoning text in Modern Greek. The goal is to provide a «critical framework» with «open teaching» according to Kalantzis & Cope (1999). Here are used techniques of decoding text factors according to Beaugrande & Dressler (1981) and organizing text tools according to Halliday & Hasan (1976, 1989), in a way that is understandable by Third class Gymnasium students, but mainly by charismatic children of First Gymnasium class. For this reason, a terminology known in language teaching from Gymnasium and Lyceum school books is utilized; where necessary in school practice more specific, pedagogical and linguistic, terms are used.

Keywords: text processing strategies; summary; textual elements.

1.Εισαγωγή

Τα κείμενα δοκιμιακού λόγου στοχασμού στο μάθημα της νεοελληνικής γλώσσας, κάθε επικοινωνιακού πλαισίου, παρουσιάζουν υψηλές απαιτήσεις, καθώς ανήκουν στην κατηγορία του «εκθετικού λόγου» (Kinneavy, 1971, Werlich, 1976 στο Γεωργακοπούλου & Γούτσος, 1999: 67), παρουσιάζουν δηλαδή «μεικτά και άνισα μεγέθη περιγραφής, αφήγησης και επιχειρηματολογίας» (Πολίτης, 2001γ στο Γεωργακοπούλου & Γούτσος, 1999: 102). Τα παραπάνω χαρακτηριστικά, μαζί με ένα συνεχώς αυξανόμενο βαθμό δυσκολίας, ανάλογο της τάξης, καθιστούν αναγκαία την εξοικείωση των χαρισματικών μαθητών με την κριτική ερμηνεία κειμένου (Kalantzis

& Cope, 1999: 689). Για αυτόν τον λόγο προτείνεται μια στρατηγική επεξεργασίας κειμένου (Weinstein & Mayer, 1986) που στοχεύει στην ταχύτερη σύνταξη μιας αποτελεσματικής περίληψης εντός σχολικού πλαισίου (Kalantzis & Cope, 1999: 689). Σε αυτού του είδους την «ανοικτή διδασκαλία» (Kalantzis & Cope, 1999) αξιοποιούνται τεχνικές αποκωδικοποίησης των παραγόντων με τους οποίους επιτυγχάνεται η κειμενικότητα κατά Beaugrande & Dressler (1981). Αυτά τα στοιχεία κειμενικότητας, όπως συγκεντρώνονται από τον Renkema (1993), είναι: «συνοχή»· γραμματικά και λεξιλογικά στοιχεία που διασφαλίζουν την ενότητα, «συνεκτικότητα»· σύνδεση νοημάτων με κριτήριο μια γνώση εκτός κειμένου, «πληροφορικότητα»· αναλογία μεταξύ γνωστών και νέων πληροφοριών, «προθετικότητα»· πρόθεση συγγραφέα, «διακειμενικότητα»· συσχέτιση κειμένου με άλλα του ίδιου γένους, «περιστασιακότητα»· η περίσταση εκτός κειμένου[1], «αποδεκτότητα»· ικανότητα αναγνώρισης των προηγουμένων στοιχείων (Αρχάκης, 2011:12). Επιπλέον, ενδιαφέρουν εργαλεία οργάνωσης, όπως η «αναφορά»· αναφορά στα προηγούμενα, «η καταφορά»· η αναφορά στα επόμενα και η «σημασιολογική συνοχή» (Halliday & Hasan, 1976, 1989), για τη σύσταση και του τελικού κειμένου της περιλήψεως.

Αυτές οι γνωστικές διαδικασίες, καθώς στηρίζονται σε μία γλωσσολογική ανάλυση των κειμένων της Νεοελληνικής Γλώσσας Α΄ και Γ΄ Γυμνασίου, δομούνται και παρουσιάζονται με τρόπο που είναι κατανοητός από μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου, αλλά βοηθά και στον «εμπλουτισμό» (Coleman & Gallagher, 1995) των χαρισματικών παιδιών Α΄ Γυμνασίου. Ο εμπλουτισμός στην περίπτωση της περίληψης, δεν αποκλείει την «επιτάχυνση» (Coleman & Gallagher, 1995), εφόσον εντοπιστούν εξαιρετικές γλωσσικές ικανότητες.

Δεδομένου ότι η προτεινόμενη τεχνική επεξεργασίας κειμένου και συγγραφής περίληψης στοχεύει βασικά στον εμπλουτισμό των χαρισματικών παιδιών Α΄ Γυμνασίου αξιοποιούνται τα διδάγματα της γλωσσολογίας κυρίως σε επίπεδο δομής. Η βασική ορολογία αντλείται στο πλαίσιο της διδακτικής από τα σχολικά βιβλία γυμνασίου και λυκείου, ενώ γίνεται αναγωγή σε πιο εξειδικευμένους όρους της παιδαγωγικής και γλωσσολογικής επιστήμης, όπου αυτό κρίνεται αναγκαίο στη σχολική πράξη.

Παρακάτω παρουσιάζονται επιχειρήματα που προκρίνουν την άσκηση της περίληψης για την εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών. Επίσης, περιγράφονται οι επιστημονικοί λόγοι που επιτρέπουν τη σύνδεση Α΄ Γυμνασίου και Γ΄ Γυμνασίου μέσα από την προτεινόμενη στρατηγική επεξεργασίας κειμένου. Ακολούθως συγκεντρώνονται τα βασικά σημεία αυτής της τεχνικής και, τέλος, παρατίθεται μία πρόταση διδασκαλίας όσον αφορά τη συσχέτιση θεμελιακών εννοιών.

2.1. Γιατί η περίληψη προσφέρεται για την εκπαίδευση χαρισματικών παιδιών

Τα χαρισματικά παιδιά, μεταξύ άλλων, διακρίνονται (Manning, 2006: 66 στο Μπογδάνου, 2009: 139-141) για το ότι:

-Επιδεικνύουν υψηλές ικανότητες μάθησης.

Μπορούν, επομένως, να κατανοήσουν ευκολότερα τη σύνδεση ανάμεσα στη γλώσσα και τα μαθηματικά και να κατανοήσουν τη σημασία της τεχνικής στην ανάλυση και παραγωγή λόγου. Η σταδιακή εμπέδωση των διαδικασιών οδηγεί στην ανάπτυξη μεταγνωστικών δεξιοτήτων και την αυτονόμηση των μαθητών (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 2011).

1.Η «καταστασιακότητα», όπως ορίζεται από τους Beaugrande & Dressler (1981), δεν θα αποτελέσει αντικείμενο της προτεινομένης στρατηγικής επεξεργασίας και σύστασης κειμένου.

-Συγκρατούν όγκο πληροφοριών συνήθως κατάλληλο για μεγαλύτερες ηλικίες.

Κατά αυτόν τον τρόπο νοήματα και σημασιολογικοί δεσμοί που απαιτούν υψηλή αφαίρεση αφομοιώνονται ευκολότερα. Έτσι ο διδάσκων, μπορεί να προτείνει κείμενα με αυξημένο βαθμό δυσκολίας, αλλά και δυναμικό περιεχόμενο επιδιώκοντας τον εμπλουτισμό (Ματσαγγούρας, 1985 στο Μανωλάκος, 2010).

-Είναι φιλοπερίεργα.

Άρα, μια αντισυμβατική θεώρηση της γλώσσας ενισχύει το κίνητρό τους να εμπλακούν στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ταυτόχρονα κάθε κείμενο που έχει επιλεγεί προσεκτικά, με όρους συνάφειας και πληροφορικότητας, από ένα ευρύτερο σχολικό σώμα κειμένων αντιμετωπίζεται ως πρόκληση, όταν προσφέρει άγνωστες δομές, νοήματα και λέξεις που μπορούν να αντιμετωπίσουν κριτικά.

-Σκέφτονται γρήγορα και με τρόπο ευέλικτο.

Δημιουργείται, έτσι, σταδιακά ένα σώμα περιλήψεων που είναι προσβάσιμο για παράφραση και παραγωγή λόγου. Η αναγωγή, επιπλέον, σε ένα ευρύτερο περικείμενο, συγκείμενο (Μπαμπινιώτης, 1985) δημιουργεί σχέσεις που διευκολύνουν τη διακειμενική επεξεργασία (Beaugrande & Dressler, 1981: 10-11).

-Προτιμούν απαιτητικές εργασίες.

Αν διδαχθεί η θεματική ενότητα με αφόρμηση την περίληψη, οι μαθητές που έχουν συνηθίσει στη σύνδεση νοημάτων βάσει προτύπου παράγουν γρηγορότερα εκθεσιακό λόγο με δομή, περιεχόμενο, αλλά και πρωτοτυπία.

-Επιθυμούν να αναγνωρίζονται για την προσωπική τους εργασία.

Εφόσον όλοι οι μαθητές στηρίζονται για την παραγωγή του τελικού κειμένου στη δική τους επάρκεια (Bandura, 1986 στο Pervin & John, 1999), τα χαρισματικά παιδιά δεν νιώθουν ότι γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης (Λόξα, 2004) στα πλαίσια κάποιας ομαδικής εργασίας.

2.2. Εκπαίδευση χαρισματικών παιδιών Α΄ Γυμνασίου με υλικό Γ΄ Γυμνασίου

Η μεθοδολογική σύνδεση Α΄ Γυμνασίου και Γ΄ Γυμνασίου θεωρείται εφικτή λόγω θεματικής συνάφειας μεταξύ των σχολικών βιβλίων της Νεοελληνικής Γλώσσας των δύο αυτών τάξεων. Κειμενογλωσσολογική μελέτη των κειμένων[2] έδειξε ότι στα 12 κείμενα με χαρακτηριστικά δοκιμιακού λόγου (από το σύνολο των 90 κειμένων της Α΄ Γυμνασίου) εμφανίζεται μια συνάφεια θέματος με αυτά της Γ΄ Λυκείου (34 κείμενα με χαρακτηριστικά δοκιμιακού λόγου στο σύνολο των 85) σε ποσοστό 73%. Η συνάφεια αυτή αποκτά νόημα, όταν συνδέεται με πρότυπα διδασκαλίας σημασιολογικών σχέσεων που καλύπτουν πολλαπλάσια το εύρος των θεμάτων και επιτρέπουν σύνθετες διακειμενικές συνδέσεις, όπως αυτό που θα αναλυθεί παρακάτω. Επιπλέον, η σχέση κειμένων με χαρακτηριστικά δοκιμιακού λόγου προς το σύνολο των κειμένων της Γ΄ Γυμνασίου υποδεικνύει μια αναλογία της τάξεως του 40%. Αν αυτό το ποσοστό συγκριθεί με την αντίστοιχη αναλογία του 13% για την Α΄ Γυμνασίου, συμπεραίνεται πως το απαιτητικό υλικό της Γ΄ Γυμνασίου προσφέρεται για ένα δυναμικό εμπλουτισμό των χαρισματικών παιδιών της Α΄ Γυμνασίου.

Η πρόκληση που τα παιδιά αυτά θα αντιμετωπίσουν αυξάνεται σε ένα ανεκτό επίπεδο και από την έκταση των κειμένων, καθόσον κατά μέσον όρο τα κείμενα-στόχος της Γ΄ Γυμνασίου παρουσιάζουν 3,5 παραγράφους ενώ τα αντίστοιχα κείμενα της Α΄ Γυμνασίου παρουσιάζουν 2,6 παραγράφους. Κείμενα 4 και 5 παραγράφων εμφανίζονται στην Γ΄ Γυμνασίου με ποσοστά 9% και 21% αντίστοιχα. Επιδιώκεται, επομένως, η σταδιακή εξοικείωση των χαρισματικών μαθητών με πιο εκτεταμένα

2. Αντικείμενο της επεξεργασίας αποτέλεσε το υλικό των βασικών βιβλίων της Νεοελληνικής Γλώσσας και των δύο τάξεων, χωρίς τα αντίστοιχα τετράδια εργασιών.

κείμενα δοκιμιακού λόγου ώστε να μειώνεται η πληροφορικότητα και να αυξάνεται το επίπεδο αποδεκτότητας (Beaugrande & Dressler, 1981) των κειμένων.

Στατιστικός έλεγχος στα βασικά κειμενικά χαρακτηριστικά που ενδιαφέρουν για την ανάπτυξη μιας στρατηγικής επεξεργασίας, κατέδειξε περεταίρω:

α) ισχυρή παρουσία πολλών σχημάτων λόγου των οποίων η κριτική επεξεργασία είναι σημαντική για τη γρήγορη και ορθή σύσταση της περίληψης. Συγκεκριμένα παρουσιάζονται τα σχήματα της μεταφοράς, της αναλογίας, της σύγκρισης-αντίθεσης και της επανάληψης, σε ποσοστά διαφοροποιημένα σημαντικά προς τα πάνω όσον αφορά την Γ΄ Γυμνασίου, όπως φαίνεται και στο γράφημα αρ. 1.

Γράφημα αρ. 1. Κειμενικά χαρακτηριστικά ενδιαφέροντος.

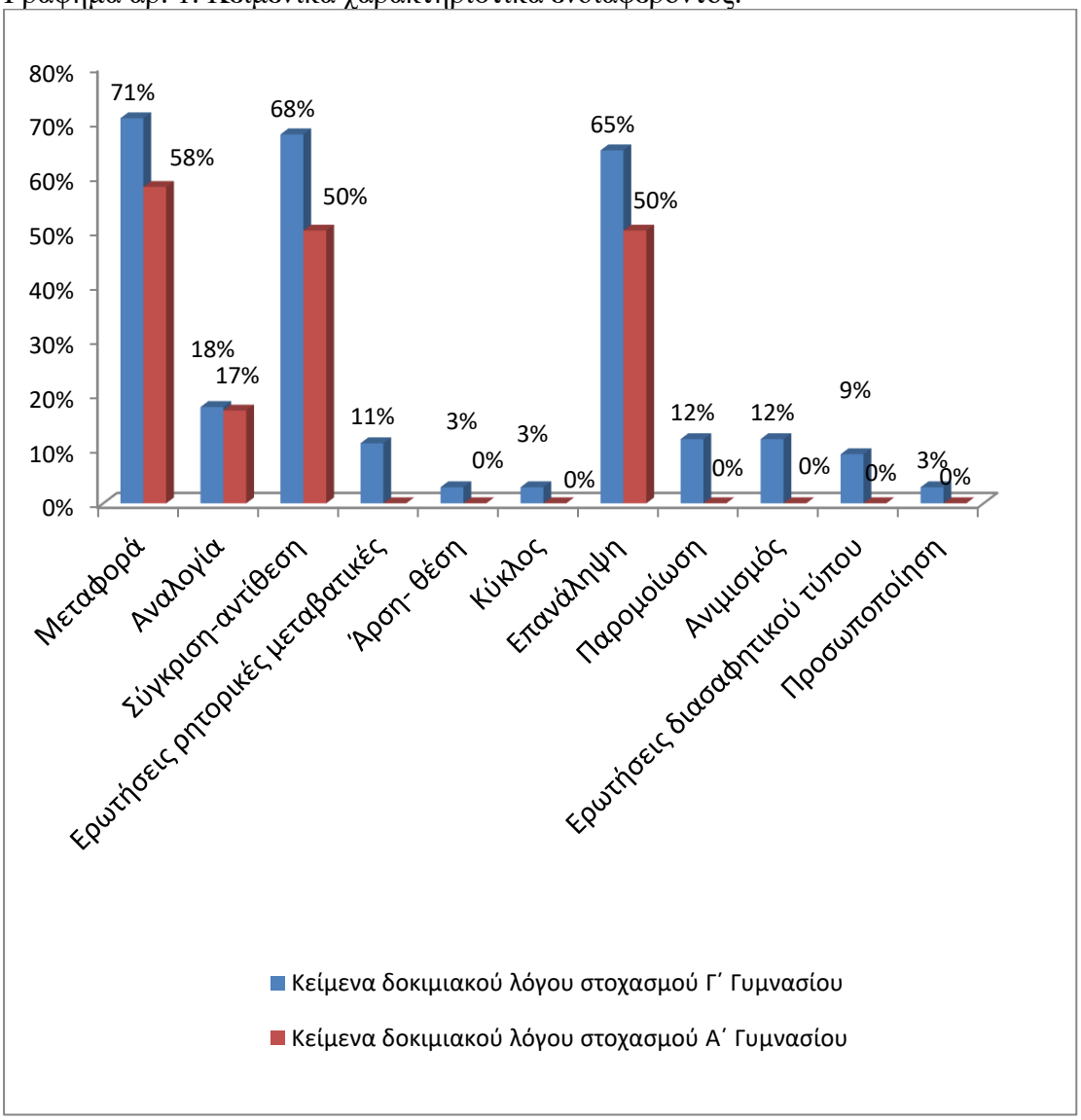

β) σοβαρή συσχέτιση θέματος κειμένου με παρακειμενικά[3] στοιχεία που αυξάνεται ανάλογα με την τάξη (83% για την Γ΄ Γυμνασίου και 67% για την Α΄ Γυμνασίου).

3. Ως παρακειμενικότητα ορίζεται η σχέση μεταξύ κυρίως σώματος ενός κειμένου και τίτλου, υποτίτλου, επιγραφής, εικονογράφησης, σημείωσης, προσχεδίου και οιουδήποτε άλλου στοιχείου που περιβάλλει ή σχολιάζει το κείμενο (Genette,1989: 10-15 στο Alfaro, 1986: 281).

Τα παραπάνω κειμενικά χαρακτηριστικά κρίνεται ότι αποτελούν κατευθύνσεις για έναν εργαλειακό εμπλουτισμό βάθους με ποιοτικά χαρακτηριστικά διαφοροποιημένα μαθησιακά κατά δύο τάξεις. Αντίθετα, εκείνα τα κειμενικά χαρακτηριστικά (γράφημα αρ. 1) που εμφανίζουν σε μικρό ποσοστό αποκλειστική εμφάνιση στην Γ΄ Γυμνασίου -μεταβατικές ρητορικές ερωτήσεις (11%) ή διασαφητικού τύπου (9%) και σχήματα, όπως είναι η άρση-θέση (3%) ή ο κύκλος (3%)- αξιολογούνται ως κατάλληλα στοιχεία εύρους του επιδιωκομένου εμπλουτισμού.

3.1. Διατύπωση υποθέσεων και διαμόρφωση προσδοκιών για το κείμενο

Κατά την πρώτη επαφή μαθητών με το κείμενο, οι μαθητές καθοδηγούνται σε μία προσέγγιση του κειμένου:

α) μέσα από το περικείμενό του (Hallidey & Hasan,1985:36),

β) μέσα από τα βασικά εξωτερικά χαρακτηριστικά του, όπως είναι το μέγεθός του (Loiseau, Antoniadis, Ponton, n.d.),

γ) μέσα από ευδιάκριτα κειμενικά χαρακτηριστικά, ώστε να αυξήσουν το επίπεδο ετοιμότητας και να μειώσουν την πληροφορικότητα του κειμένου (Beaugrande & Dressler, 1981) σε διαχειρίσιμα επίπεδα.

Προτείνονται οδηγίες όπως:

1. Διαβάζω τις ερωτήσεις του κειμένου ανοιχτού ή κλειστού τύπου που συνήθως δίνονται στο τέλος του κειμένου –«παρακειμενικότητα» κατά Genette (1989) στο Alfaro (1996: 280) ως στοιχείο διακειμενικότητας (Beaugrande & Dressler, 1981)- ώστε μέσα από τις επαναλήψεις να εντοπίσω σε επίπεδο πληροφοριακής οργάνωσης (Αρχάκης, 2011: 76-82) το θέμα ή να υποψιαστώ για τα δύσκολα σημεία του κειμένου (χαρακτηριστικά πληροφορικότητας και συνεπαγωγικά αποδεκτότητας κειμένου). Κατά περίπτωση, για την ορθή επεξεργασία και πύκνωση του περιεχομένου, απαιτούνται τα αντώνυμα ή συνώνυμα, η αναγωγή στον τρόπο ανάπτυξης της παραγράφου και τα μέσα πειθούς που ζητώνται στις ασκήσεις.

2. Ελέγχω τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του κειμένου και προετοιμάζομαι για την επεξεργασία και πύκνωση. Για αυτό εντοπίζω την έκταση του κειμένου. Όσο πιο μικρό το κείμενο (μία έως τρεις παράγραφοι), τόσο πιο πυκνές αναμένεται να βρίσκονται οι έννοιες που απαιτούν αναγνώριση, βάσει συγκεκριμένου δομικού προτύπου ή άλλου νοητικού σχήματος. Η επεξεργασία για πύκνωση γίνεται σχεδόν ανά ημιπερίοδο. Κείμενο μεγαλύτερης ανάπτυξης απαιτεί μεικτή τεχνική, δηλαδή επεξεργασία περιόδων ή και ημιπεριόδων ανά περίπτωση.

3. Διατυπώνω μια υπόθεση για τη θέση του «θέματος» που πρέπει να επαληθευτεί κατά την κυρίως επεξεργασία. Σε κείμενο δοκιμιακού λόγου μίας παραγράφου, το «θέμα» βρίσκεται συνήθως στην αρχή της παραγράφου. Κείμενο δύο παραγράφων, αναπτύσσεται με ενδιάμεση τεχνική και το «θέμα» βρίσκεται στη μέση (στατιστικά σε απόλυτο αριθμό για τα κείμενα που εξετάζουμε). Δοκιμιακός λόγος μέσης έκτασης (κείμενο περίπου τριών παραγράφων για το γυμνάσιο), έχει πιο πιθανή τη δήλωση του «θέματος» στον πρόλογο. Αν, τέλος, το κείμενο αποτελεί μέρος δοκιμίου ή άρθρου το «θέμα» μπορεί να βρίσκεται και στον επίλογο.

4. Ελέγχω κριτικά τον τίτλο του κειμένου. Ο αρχικός τίτλος ενός δοκιμίου παρουσιάζει συχνότερα εμφανώς το «θέμα», ενώ ο αρχικός τίτλος ενός άρθρου συχνά εμπεριέχει σχόλια ευδιάκριτα ή μη που δυσκολεύουν τη γρήγορη εύρεσή του. Εδώ βοηθά η ορθή επεξεργασία και των παρακειμενικών στοιχείων που δίνουν πληροφορίες για τον συγγραφέα και το επικοινωνιακό πλαίσιο στο τέλος του

κειμένου. Αυτά τα στοιχεία συχνά επισημαίνουν τη διαφορετική προθετικότητα του συγγραφέα από τον διασκευαστή του κειμένου που απομακρύνθηκε από το πραγματικό θέμα ώστε να εξυπηρετηθούν άλλες ανάγκες, π.χ. η υπερκειμενική σύνδεση των κειμένων (Genette, 1989:10-15 στο Alfaro, 1986:281) σε ορισμένη θεματική ενότητα.
5. Προχωρώ σε γρήγορη ανάγνωση, σάρωση του συνόλου του κειμένου με έμφαση στην αρχή της κάθε παραγράφου (Κουτσουλέλου-Μίχου, 1997) για τον εντοπισμό του «θέματος» διά της επαναλήψεως στην αρχή. Αν και η τεχνική δεν αποδίδει σε κείμενα μεγάλης ανάπτυξης, φαίνεται πως ως ένα σημείο βοηθά στην ανίχνευση του θέματος σε κείμενα επιπέδου γυμνασίου.

3.2. Επεξεργασία στρατηγικών εργαλείων οργάνωσης κειμένου.
Η διδασκαλία της περίληψης, πέρα από τον τυπικό εντοπισμό των στοιχείων συνοχής (κυρίως μεταξύ περιόδων και παραγράφων), κρίνεται αναγκαίο να εστιάζει στον εντοπισμό των σχέσεων καταφοράς (αναφορά στα επόμενα) και αναφοράς (αναφορά στα προηγούμενα) (Halliday & Hasan, 1989[2] στο Αρχάκης, 2011) που επισημαίνουν και τη συνεκτικότητα του κειμένου. Συγκεκριμένα ενδιαφέρουν:
α) Ερωτήσεις μεταβατικού χαρακτήρα (δίνουν τη νοηματική ενότητα που ακολουθεί) ή διασαφητικού τύπου (προσδιορίζουν τη νοηματική ενότητα όσων προηγούνται ή αλλιώς δίνουν το «κλειδί» ερμηνείας τους). Εντοπίζονται εύκολα, μετά από γρήγορη σάρωση του κειμένου στην αρχή ή στο τέλος της κάθε παραγράφου.
β) Στοιχεία συνοχής επεξηγηματικού χαρακτήρα (δηλαδή, με άλλα λόγια) που είτε εισάγουν τεκμήρια ως τρόπο ανάπτυξης παραγράφου, οπότε πρέπει να αξιολογηθεί αν ακολουθεί νέα πληροφορία, είτε επισημαίνουν μία ανακεφαλαίωση. Στην τελευταία περίπτωση δεν προσφέρουν νέα πληροφορία, αλλά λειτουργούν ως κριτήριο επαλήθευσης της ήδη πυκνωμένης και καταγεγραμμένης πληροφορίας στο σχεδιάγραμμα της περίληψης.
γ) Οι επαναλήψεις πληροφορίας διάφορης του θέματος και εντός των ορίων της παραγράφου, που δίνουν, και ως στοιχείο προθετικότητας, έμφαση σε ορισμένη πληροφορία. Ως εκ τούτου η προβεβλημένη πληροφορία θα πρέπει να αξιολογηθεί κατά πόσον προσφέρει κάτι νέο σε επίπεδο είδησης και σε σχέση με όσα έχουν ήδη πυκνωθεί και καταγραφεί στο σχεδιάγραμμα. Συνήθως οι επαναλήψεις μεταξύ ημιπεριόδων δίνουν τον πληροφοριακό πυρήνα της περιόδου. Σε ευρύτερο κειμενικό επίπεδο το σχήμα του κύκλου επισημαίνει στον επίλογο μια προβεβλημένη πληροφορία που απαιτεί σε επίπεδο έκφρασης μετασχηματισμό.
δ) Η σύγκριση αντίθεση. Το σχήμα εμφανίζει στο δεύτερο παράγοντα τη σημαντική πληροφορία. Η άρση-θέση αναγνωρίζεται από τα στοιχεία συνοχής (επανάληψη άρνησης), και οδηγεί μόνο στην πύκνωση της θέσης, που βρίσκεται σε σχέση αντίθεσης.
ε) Διάφοροι δείκτες προθετικότητας, όπως είναι τα δοξαστικά ρήματα (πιστεύω, αμφιβάλλω κ.ά.) και οι περιγραφές δομής (θα αναφερθώ, θα ξεκινήσω, κλείνοντας κ.ά.) αποτελούν αντικείμενο κριτικής επεξεργασίας για τον μετασχηματισμό της οπτικής γωνίας και την αναγνώριση, μόνο, των θεματικών ενοτήτων (αίτια, συνέπειες, τρόποι αντιμετώπισης, προϋποθέσεις κ.ά.). Οι θεματικές αυτές ενότητες ενδιαφέρουν στην περίληψη για τον προσδιορισμό συνόλων νοήματος στα πυκνωμένα δεδομένα, αλλά και τη χρήση των καταλλήλων στοιχείων συνοχής και συνεκτικότητας.

4.1. Δομικά πρότυπα συσχέτισης εννοιών

Η ορθή ερμηνεία κειμένου απαιτεί «πρότυπα συσχέτισης θεμελιακών εννοιών» (Van Dijk, 1987β στο Γεωργακοπούλου & Γούτσος, 1999: 62) που μπορούν να διδαχθούν στο σχολείο σε μια προσπάθεια εργαλειακού εμπλουτισμού (Feuerstein, 1980 στο Vye & Bransford, 1981: 27).

Εδώ η οργάνωση των εννοιών με σημασιολογικές σχέσεις κρίνεται ότι διευκολύνει την αναγνώριση ολοένα και συνθετότερων νοητικών δομών. Έτσι, καθώς αυξάνεται η συνάφεια μεταξύ των γνώσεων των μαθητών και των δομών που το κείμενο προϋποθέτει ως αναγκαίες (Γεωργακοπούλου & Γούτσος, 1999:52), επιταχύνεται η επεξεργασία του κειμένου.

Ακόμα, η εξάσκηση: α) στα λεξιλογικά στοιχεία του προτύπου (παραγωγή, σύνθεση, ομόρριζα), β) σε τρόπους επανάληψης με συνώνυμα ή αντώνυμα· στοιχεία ομοιεπεκτατικότητας (Halliday & Hasan, 1989 στο Αρχάκης, 2011) και γ) σε τεχνικές πύκνωσης που θέλουν την αναγνώριση της γενικότερης ή επάλληλης έννοιας, βοηθά στην ορθή πύκνωση του κειμένου και καταγραφή των δεδομένων σε σχεδιάγραμμα περιλήψεως με φράσεις-σύνολα.

Οι συνεκτικές σχέσεις των δεδομένων, όπως προκύπτουν από τη διαδικασία πύκνωσης, καταγράφονται κωδικοποιημένα σε σχεδιάγραμμα. Ανάμεσα στα δεδομένα που καταγράφονται, κυρίως με ονοματικές ή ρηματικές φράσεις, τοποθετούνται σύμβολα, όπως [+] για την παράταξη, [≠] για την αντίθεση, [→] για το αίτιο-αποτέλεσμα, [:] για την προϋπόθεση, κ.ά..

Παρακάτω δίνεται ένα παράδειγμα προτύπου συσχέτισης θεμελιακών εννοιών για την αύξηση της αποδεκτότητας κειμένων επιπέδου γυμνασίου.

4.2. Το δομικό πρότυπο «Άνθρωπος». Μια διδακτική πρόταση

Σε μια προσέγγιση από «πάνω προς τα κάτω» (Cook, 1989 στο Αρχάκης 2011: 59) η διδακτική της περίληψης συστηματοποιείται και με την αξιοποίηση δομικών προτύπων συσχέτισης θεμελιακών ιδεών, όπως είναι το «Πρότυπο του Ανθρώπου». Στην διδακτική πρόταση που ακολουθεί γίνεται προσπάθεια παρουσίασης και διακειμενικής σύνδεσης (Beaugrande & Dressler, 1981) των βασικών εννοιών που ενδιαφέρουν τη θεματική της Νεοελληνικής Γλώσσας γυμνασίου. Το πρότυπο στηρίζεται στη διάκριση των τεσσάρων διαστάσεων του ανθρώπου και ανταποκρίνεται τόσο σε θετικού όσο και σε αρνητικού τύπου θέματα.

Δομικό πρότυπο «Άνθρωπος»

Η διάσταση Σώμα

- Θετική έκφραση

Υγεία: ανάγκη κάλυψης βιολογικών αναγκών (τροφή, στέγη, ένδυση, αναπαραγωγή), άσκηση, άθληση, υγιεινές συνήθειες, ορθή δίαιτα→ επιβίωση, ενίσχυση και προστασία του οργανισμού από τις ασθένειες, αρμονικές αναλογίες (χρυσή τομή), ευεξία→ ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο

Οικονομία: εργασία, αναπτυγμένη επιχειρηματικότητα, εναλλακτικότητα, ευρυζωνικότητα, αποταμίευση-δημιουργία κεφαλαίου, αγοραστική δύναμη→ αγοραστική κίνηση, επενδύσεις, ισοσκελισμένος προϋπολογισμός, ευελιξία κινήσεων, ανάπτυξη→ αυτάρκεια, αειφόρος ανάπτυξη

Περιβάλλον:

Φυσικό: βίωση της φύσης, καλλιέργεια της οικολογικής συνείδησης→ προστασία, σεβασμός, καθαριότητα

Αστικό: μετακίνηση, ποιότητα υπηρεσιών, καθαριότητα, επάρκεια πρασίνου, προσβασιμότητα, αρχιτεκτονική, ρυμοτομία→ αρχιτεκτονική φιλοσοφία, αισθητική

- Αρνητική έκφραση

Υγεία: αδυναμία κάλυψης βιολογικών αναγκών (ασιτία, υποσιτισμός, το πρόβλημα των αστέγων, φτώχεια, υπερπληθυσμός, υπογεννητικότητα/ δημογραφικό πρόβλημα), έλλειψη άσκησης και καθιστική ζωή, πρωταθλητισμός, ανθυγιεινές συνήθειες (αλκοολισμός, ναρκωτικά κ.ά.), κακή δίαιτα (πρόχειρο, γρήγορο φαγητό-ταχυφαγία)→ δυσκολίες επιβίωσης, ασθένειες (διαβήτης, AIDS…), δυσαρμονικές αναλογίες και ακραίες σωματικές παρεμβάσεις, ψυχοσωματικές ασθένειες (ανορεξία, βουλιμία…)→ μη ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο

Οικονομία: ανεργία, αεργία, μειωμένη επιχειρηματικότητα, γραφειοκρατία, συντηρητισμός, σπατάλη, δανεισμός, υπερχρέωση, έλλειψη κεφαλαίου, μειωμένη αγοραστική δύναμη→ οικονομική δυσπραγία, μειωμένη εμπορική κίνηση, περιορισμός επενδύσεων, πληθωρισμός, επιβράδυνση της ανάπτυξης, στασιμότητα, ύφεση→ έλλειψη αυτάρκειας, εξάρτηση από τρίτους

Περιβάλλον:

Φυσικό: μητροκτονία της φύσης, οικολογικό πρόβλημα: ρύπανση, μόλυνση, υπερεκμετάλλευση πηγών και πρώτων υλών, (απειλή με) εξαφάνιση ειδών χλωρίδας και πανίδας, κίνδυνος πυρηνικού ολέθρου→ απομάκρυνση από τη φύση, αποστασιοποίηση, αποξένωση, συμβιβασμός, αδιαφορία, τεχνολογικός μεσσιανισμός

Αστικό: αστυφιλία, αστικοποίηση→ κυκλοφοριακό, κακή ποιότητα υπηρεσιών, ελλιπής καθαριότητα, ανεπάρκεια πρασίνου, απώλεια ελεύθερου χρόνου, έλλειψη αρχιτεκτονικής φιλοσοφίας, παραβάσεις πολεοδομικές, αντιαισθητικό περιβάλλον→ κακή ποιότητα ζωής σε μεγαλουπόλεις τέρατα→ ερήμωση επαρχίας

→ανερμάτιστος , αλλοτριωμένος άνθρωπος

Η διάσταση Πνεύμα

- Θετική έκφραση

Γνώση: ανταπόκριση των παιδευτικών φορέων, επίδειξη της αναγκαίας θέλησης→ πρόσβαση στη γνώση, ενημέρωση αντικειμενική, επαρκής πληροφόρηση: ανάπτυξη ικανοτήτων και δεξιοτήτων→ γνώση, μετάγνωση→ κριτική σκέψη

Κρίση: κατηγοριοποίηση, ομαδοποίηση, ταξινόμηση, ιεράρχηση και αξιολόγηση έσω και έξω ερεθισμάτων

→ αποδοχή, απόρριψη, σύνδεση με προηγούμενα ερεθίσματα, τροποποίηση, προσαρμογή.

→ Αυτοκριτική→ αυτοέλεγχο, αυτοπεριορισμό→ αυτοβελτίωση

→ πνευματική οξύνοια, ευρύτητα πνεύματος (πνευματικοί ορίζοντες), αντίληψη→ χειραφέτηση, απαλλαγή από φανατισμό, δεισιδαιμονίες και προκαταλήψεις

Δημιουργικότητα, Φαντασία: έλεγχος περιβάλλοντος και προσαρμογή, δυνατότητα επίλυσης προβλημάτων, πρωτότυπη σκέψη, αποκλίνουσα σκέψη→ επιβίωση, ανέλιξη, πρόοδος τεχνών (γνήσια τέχνη) και γραμμάτων

- Αρνητική έκφραση

Γνώση: μειωμένη πρόσβαση στη γνώση, ανεπάρκεια των παιδευτικών φορέων, προπαγάνδα, έλλειψη θέλησης, επιμέλειας, συνέπειας, επίγνωσης

→ αναλφαβητισμός (τυπικός, τεχνολογικός, ψηφιακός, λειτουργικός)

→ παραπληροφόρηση, υπερπληροφόρηση, ανεπαρκής πληροφόρηση

→ αδύναμη κριτική σκέψη, περιορισμένη αντίληψη, στενοί πνευματικοί ορίζοντες, πνευματική μονομέρεια

Κρίση (έσω και έξω ερεθίσματα): αδυναμία ορθής επεξεργασίας δεδομένων

→ σύγχυση, αποπροσανατολισμός, εθισμός στο εύκολο, μείωση της αντίληψης ή/και κατανόησης

→ παθητικοποίηση, αποχαύνωση

→ έλλειψη αυτογνωσίας, οκνηρία, νωθρή σκέψη, περιορισμένες πρωτοβουλίες για αυτοβελτίωση

→ κακοποίηση γλώσσας και λογικής

→ χειραγώγηση, φανατισμός, δεισιδαιμονίες και προκαταλήψεις

Δημιουργικότητα, Φαντασία: δυσκολία προσαρμογής και ανταπόκρισης σε απαιτητικό περιβάλλον, τυποποιημένη σκέψη, αδυναμία αναγνώρισης γνήσιας τέχνης, πρωτοτυπίας στα γράμματα, τέχνη τυποποιημένη, εμπορευματοποιημένη, στρατευμένη

Η διάσταση «Ψυχή/ Ήθος»

- Θετική έκφραση

Ψυχή: ισορροπία, απαλλαγή από συμπλέγματα (ανωτερότητας , κατωτερότητας κ.ά.), ενσυναίσθηση, ανωτερότητα συναισθημάτων, καλαισθησία, ανθρωπιά, ψυχαγωγία
Ήθος: αξίες (πανανθρώπινες, εγνωσμένες), ιδανικά→αρετή, ηθική συνείδηση

Έλλειψη Μέσον Υπερβολή

|----------|---|----------|

Εξανδραποδισμός Ελευθερία Ελευθεριότητα

Υποδούλωση Ασυδοσία

- Αρνητική έκφραση

Ψυχή: ανισορροπία, συμπλέγματα (ανωτερότητας, κατωτερότητας, ναρκισσισμός κ.ά.), αναισθησία, αναλγησία, συναισθηματική απονέκρωση, αποστασιοποίηση, εθισμός στην υπερβολή, ακρότητα, ακαλαισθησία, απανθρωπιά, αποκτήνωση, διασκέδαση
Ήθος: ανηθικότητα, ηθικός αμοραλισμός, ηθική αναλγησία, εκτράχυνση, εξαχρείωση, ηθική σήψη, πίστη σε ψευτοϊδανικά (ατομικισμός, καταναλωτισμός...), αλλοίωση της σημασίας των λέξεων που δηλώνουν ηθικές αξίες (ειρήνη, δικαιοσύνη, καθήκον, ηρωισμός), στείρα αμφισβήτηση, μηδενισμός, μοιρολατρία, ηττοπάθεια, αλλοτρίωση

Η διάσταση «Κοινωνία»

- Θετική έκφραση

Η επιτυχής κοινωνικοποίηση: επικοινωνία, διάλογος, τήρηση των νόμων, θωράκιση θεσμών, ανταπόκριση στα καθήκοντα, ορθή άσκηση δικαιωμάτων

→ ανάπτυξη υγιών διαπροσωπικών σχέσεων, κοινωνική και επαγγελματική αναγνώριση, ανέλιξη

→ ανάπτυξη χρηστού πολίτη με κοινωνική, πολιτική (δημοκρατική), εθνική, πανανθρώπινη συνείδηση, εθνισμός, φιλοπατρία

→ ποιότητα ζωής, πρόοδος, ευημερία

Παγκόσμιο επίπεδο: παγκοσμιοποίηση, οικουμενισμός (αξία), διεθνισμός→ οικουμενικότητα (ιδανικό), ειρήνη

- Αρνητική έκφραση

Η ανεπιτυχής κοινωνικοποίηση:

-έλλειψη επικοινωνίας, παραβίαση των κανόνων του διαλόγου → αποξένωση, βία, παράλληλοι μονόλογοι, λυκοφιλίες, τυχοδιωκτισμός

-ανεπιτυχής ένταξη→ περιθωριοποίηση, υπακοή στους νόμους μόνο από φόβο, παραβίαση νόμων, κομφορμισμός, μαζοποίηση, καταστρατήγηση θεσμών, μειωμένο αίσθημα ευθύνης, κατάχρηση δικαιωμάτων, αδιαφορία, απολιτική συμπεριφορά, φανατισμός, απολιτική συνείδηση→τοπικισμός, εγκληματικότητα, χουλιγκανισμός, τραμπουκισμός, κομματισμός, εθνικισμός, ρατσισμός, μετάπτωση του πολιτεύματος, εθνικισμός, κοσμοπολιτισμός

-απομάκρυνση από την παράδοση, παράδοση-φολκλόρ, μοντερνισμός, προγονοπληξία, αρχαιολατρία

-παγκοσμιοποίηση, ιμπεριαλισμός (στρατιωτικός, οικονομικός, πολιτικός, πολιτισμικός), αποικιοκρατία, απομονωτισμός, επεκτατισμός, πόλεμος

5. Συμπεράσματα

Τα όρια των δυνατοτήτων του διδασκομένου προσδιορίζονται από το βαθμό εξοικείωσης με τις σημασιολογικές και κειμενικές δομές ή τα γλωσσικά στοιχεία. Υπάρχουν, επομένως, τεχνικές, κλειδιά που από τη μία κατευθύνουν σε μια πιο γρήγορη και ασφαλή προσπέλαση του κειμένου και από την άλλη αυξάνουν τη δύναμη του μαθητή για τη γενίκευση της εμπεδωμένης δεξιότητας και τη μετάβαση (Bransford, 1979 στο Vye, Bransford,1981: 28) σε ένα άλλο γνωστικό επίπεδο. Η εξοικείωση, επομένως, του χαρισματικού μαθητή ήδη από την Α΄ Γυμνασίου με αυτές τις τεχνικές καθιστά πιο δυναμική την απόδοσή του σε βάθος χρόνου.

Βιβλιογραφία

Αρχάκης, Α. (2011). *Γλωσσική διδασκαλία και σύσταση των κειμένων*. Αθήνα: Πατάκης.

Alfaro, M. (1996). Intertextuality: origins and development of the concept. *Atlantis,18* (1/2), pp. 268-285. AEDEAN: Asociación española de estudios anglo-americanos.

[Διαθέσιμο στο: http://www.jstor.org/stable/41054827]

Γεωργακοπούλου, Α. & Γούτσος, Δ. (1999). *Κείμενο και επικοινωνία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Coleman, M. R. & Gallagher, J. J. (1995). Appropriate differentiated services: Guides for best practices in the education of gifted children. *Gifted Child Today, 18* (5), pp. 32-33.

De Beaugrande, R. A. & Dressler, W. (1981). *Introduction to text linguistics.* London: Longman.

Halliday, M. A. K. & Hasan, R. (1989). *Language, Context and Text: Aspect of Language in a Social Semiotic Perspective.* Oxford: Oxford University Press.

Halliday, M. A. K. & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English.* UK: Longman Group Ltd.

Vye, J. N. & Bransford, Dj. (1981). Programs for teaching thinking. Educational Leadership. *Association for Supervision and Curriculum Development, 39* (1), pp. 26-28.

Kalantzis, M. & Cope, B. (1999). Πολυγραμματισμοί: Επανεξέταση του τι εννοούμε ως γραμματισμό στα πλαίσια της παγκοσμίου πολιτισμικής πολυμορφίας και των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας, Στο Α.-Φ. Χριστίδης (επιμ.), *«Ισχυρές» και «ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού*, (σσ. 680-695). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Κουτσουλέλου-Μίχου, Σ. (1997). *Η γλώσσα της διαφήμισης: Κειμενογλωσσολογική προσέγγιση του διαφημιστικού κειμένου*. Αθήνα: Gutenberg

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2011*). Μεταγνωστικές διεργασίες και αυτο-ρύθμιση.* Αθήνα: Πεδίο.

Loiseau, M. , Antoniadis, G. & Ponton, G. (n.d.). *Model for paedagogocal indexation of texts for language teaching*. Lilidem: Université Stendhal.

Λόξα, Γ. (2004). Οδηγός για μαθητές με ιδιαίτερες νοητικές ικανότητες και ταλέντα. Στο Β. Λαμπροπούλου (επιμ.) *Αναλυτικά προγράμματα Σπουδών. Τμήμα Ειδικής Αγωγής.* Αθήνα: Τμήμα Ειδικής Αγωγής, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

[Διαθέσιμο στο: http://hdl.handle.net/10795/972 http://repository.edulll.gr/972]

Μανωλάκος, Η. Π. (2010). Χαρισματικοί-ταλαντούχοι μαθητές με ιδιαίτερες ικανότητες σε έναν ή και περισσότερους τομείς. *Επιστημονικό βήμα, 14* , (σσ. 229-242). Αθήνα: Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδος (ΔΟΕ).

[Διαθέσιμο στο: http://www.syllogosperiklis.gr/old/ep_bima/epistimoniko_bima_14/229-248.pdf]

Μπαμπινιώτης, Γ. (1985). *Εισαγωγή στη σημασιολογία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μπογδάνου, Δ. (2009). Αναγνώριση και ταυτοποίηση των παιδιών υψηλών ικανοτήτων μάθησης. *Επιθεώρηση εκπαιδευτικών θεμάτων, 15* (σσ. 135-147). Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

[Διαθέσιμο στο: http://www.pi-schools.gr/publications/epitheorisi/teyxos15/]

Pervin, L. A. & John, P. O. (1999). *Θεωρίες προσωπικότητας: Έρευνα και εφαρμογές.* Αθήνα: Τυπωθήτω.

[Διαθέσιμο στο: https://issuu.com/gutenbergbooks/docs/pervin_theories_prosopikotitas]

Renkema, J. (1993). *Discourse Studies: An Introductory Textbook*. Amsterdam: Benjamins Publishing Company.

Weinstein, C. E. & Mayer, R. (1986). The teaching of learning strategies. In M. Wittrock (Ed.), *Handbook of research on teaching*, (pp. 315-327). New York: Macmillan.

[Διαθέσιμο στο: https://www.worldcat.org/title/handbook-of-research-on-teaching/oclc/11785494]